

АВТОРСКА СПРАВКА

на гл. ас. д-р **Джени М. Маджаров**
катедра Етнология, при ИФ на СУ

за приносния характер на публикациите,
участващи в конкурса за академична длъжност „доцент”,
по направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата
(Европейска етнология), обявен в ДВ бр. 64, от 05. 08. 2014 г.

Под печат 4 бр.:

1. “Semiotic Approach in Determining the Function and the Semantics of Ritual Gesture”

(Семиотичен подход при изследване на функцията и семантиката на обредния жест)
Сборник с доклади от XII-я международен конгрес на Международната асоциация по семиотични изследвания, 2014 г., 20 с.

От десетилетия изследването на жестовете се свежда основно до документиране и изучаване на тяхната форма и съдържание. При всеки конкретен жест се търси каква логична или условна връзка съществува между двете. Жестът се възприема само като сбор от форма и значение и се мисли като непроменящо се явление в състава на всяка култура, а не като динамична система от изменящи се елементи. Прилагането на подобен принцип в научно изследване не води до успешни резултати, защото трудно и неточно се определя ролята и значението на ритуализирания жест, който участва в обред, обичай, празник. Причина за това е, че не се вземат под внимание важни фактори, които при всяка конкретна употреба, оказват влияние по създаване предназначението (функцията) и значението (семантиката) на жеста (действието). Понастоящем науката не прилага подходящи средства, с чиято помощ да стане възможно сравняване на функцията и семантиката на два и повече еднакви по форма жеста.

Настоящата разработка предлага нов подход за решаване на част от споменатите проблеми. За основа се взема принципното положение, че всяко натоварено със значение човешко движение е знак, в семиотичния смисъл на понятието. Същият притежава основни характеристики, отличаващи го от друго подобно човешко движение, което не е натоварено със значение. Установяването на тези характеристики и тяхното анализиране дава възможност, при всяка конкретна употреба на жест, точно да се определи неговото актуално предназначение и значение в текста на съответния обред, обичай, празник, култура. Тези основни характеристики, които са присъщи за всеки ритуализиран жест, образуват т. нар. „система от измерения на обредния жест”. Системата включва следните пет елемента: физична форма на жеста, обкръжение, връзка между адресант и адресат, функция и семантика. В разработката се разглежда съдържанието и обхвата на всяко едно от тези измерения. Представеният научен подход позволява, след уточняване на първите три измерения, да бъде установена актуална функция и семантика на изследвания жест при всяка негова конкретна употреба. Полученият резултат дава възможност да се определи точното

предназначение и значение на изследвано ритуализирано действие (ритуал, обред, обичай, празник и пр.), в което участва проучвания жест. Методът позволява установяване на вече отпаднали функции и семантики, които жестът е проявявал през различни исторически етапи на своето съществуване. Посредством този подход етноложкото изследване може да разкрие част от механизма по предаване на традицията и създаване етническият характер на всяка култура.

2. „Етноложки подход за изследване на обредния жест”

сп. *Епохи*, В. Търново, ВТУ, 35 с.

Това е изцяло теоретична разработка, която разглежда съдържанието на подхода за използване системата от измерения на обредния жест, както и възможностите за неговото практично приложение от етноложката наука, при изследване на явления в културата. Подробно са представени съдържанието и обхвата на петте измерения на обредния жест – физична форма, обкръжение, връзка между адресант и адресат, функция и семантика. Изяснява се различието между обикновеното физично движение на човешкото тяло и жест. Разглеждат се съществуващите различни представи в науката за понятието „жест-знак”. При физичната форма на жеста се уточняват разбиранията на автора за такива нови понятия като „жестови сноп”, „жестови сбор”, „жестови клас”, „стандарт” и „стереотип”. При използване на семиотичното познание се уточнява разбирането за „функция” на жеста, като тук се подробно се разглеждат и представят шестнадесет нейни категории. Въвежда и се обяснява понятието „историческа функция на жеста”. Разглежда се въпроса за „семантиката” на жеста в ритуализираното действие и неговото двустранно разбиране, като „митивировка” и „мотивация”. Тази част съдържа изясняване на новото понятие „историческа семантика” на жеста. По темата за практическото прилагане на подхода при етноложкото изследване се представя възможността за „синхронно” и „диахронно” изследване на жестовете в културата. Посочват се какви са предимствата от използване на този подход при етноложко изследване на ритуализирани явления в културата.

3. „Обредният жест като знак за етническа принадлежност”

Сборник с доклади от Третия международен конгрес по българистика, 2013 г., 15 с.

Всяка етническа общност приема част от знаково натоварените жестове на своите обреди и обичаи като присъщи и характерни само за нейната култура. При употребата на жестове във всяка култура, на основа разделянето между „свое” и „чуждо”, се доизгражда представата за етническа и национална принадлежност. Разработката проследява механизма, с който жестовете и жестовото поведение укрепват и развиват усета за етническа принадлежност. Разкрива се пътя, по който универсалните жестове се превръщат в етнически и национални, като се натоварват с нови, характерни за съответната култура, предназначения и значения. Изследването разглежда не само тези въпроси, но прави опит да сравни появата, развитието и битуването на няколко обредни жеста в българската и други култури. За основа на проучването служат такива исторически примери, като чупене на снопа пръчки от хан Кубрат и вдигане наздравница с черепа-пахар на император Никифор от хан Крум. Разгледани са и други градивни за националното съзнание събития, в които обредният жест е превърнат в знак за етническа принадлежност. Развитието на знаково натоварените жестове се

проследява в обичайно-празничния комплекс на българската традиционна култура до XIX-XX в., като се разкрива пряката връзка между обреден жест и светогледна система.

4. “Method for Study Ritual Gestures Behaviour by Using the System of the Dimensions of Gesture”

(Подход за изучаване на обредното жестово поведение при използване на системата от измерения на жеста)

Сборник с доклади Ethnologia Academica № 7, 9 с.

Движенията на човешкото тяло могат да имат практична насоченост, но също така и да бъдат носители на определена информация. При втория случай в науката се говори за жестове, които участват в информативен или комуникативен процес. В традиционните общества жестовете изпълняват ролята на знаци, по които се разчита пола, възрастта, обществения и обреден статус на индивида. При безписмените народи жестовете изпълняват ролята на обществен документ, инструмент за промяна на статус, средство за предпазване и лечение и още много други роли. Задача на настоящото изследване е да покаже какви възможности съществуват пред науката за правилно разчитане на употребявани в миналото и настоящето различни жестове. Търсят се онези важни елементи при изследваните жестове, които позволяват да се уточни какъв е начинът и средата за тяхно прилагане, за да се разкрие предписаното от общността поведение по отношение на използващия ги индивид. Така се стига до идеята наличната информация да се организира в система, чрез която да могат се замерват и сравняват жестовете. Този подход позволява да се определи каква точно е пренасяната от тях информация и извършвана дейност. В разработката са представени основните елементи на системата от измерения на жеста. Посредством точно разкриване измеренията на конкретно изследван жест се създава възможност за уточняване на неговото предназначение в състава на някакво обредно действие, както и изясняване на актуалното му значение. Използването на този подход дава възможност за лесно разграничаване на натоварените със значение движения на човешкото тяло от тези, които са без всякаква знакова стойност.

Публикувани 18 бр.:

5. „Функция и семантика на обредния жест в унгарската култура”

(монография). София, ИК „Гутенберг”, 2014, 360 с.

Жестовете, като елементи на културата, са непроучено поле на науката. Настоящото монографично изследване проследява в диахронен и синхронен план битуването на един-единствен жест, в различни пластове на унгарската култура. Тук се проследява традицията на отделни държавни институции, преходни явления в културата, както и различни прояви на обичайно-празничната система. В центъра на изследователското търсене стои жестът по издигане нагоре на човешко тяло. Проследяват се настъпилите исторически промени при системата от негови измерения, които водят до изменения на някои негови функции и семантики. Като извод се налага тезата, че всяка промяна на стандартно приета от общността физична форма на жеста, среда на употреба и изпълнители, води до нови и различни нива на предназначение и значение. Това е пътя, по който някои жестове преминават от един към друг обреден комплекс, в рамките на

една или няколко култури, и по този начин имат продължително битуване в живота на няколко общности.

Настоящото изследване следва сложна схема за анализиране на проучвания жест в състава на документирани ритуали от историята на Унгария, като този при княз Арпад (IX в.), княз Ференц Ракоци II (XVIII в.) и многократните избори на главни жупани през Средновековието и до средата на XX в. Преминаването от държавен ритуал към народен обичай се установява при хусарската практика „Избор на майски крал“, документирана единствено през XVIII в. в Свещената римска империя на немските народи. Развитие на ритуала в обред се проследява при заличения ергенски обичай „Избор на петдесетнишки крал“. Под силно влияние на Църквата същият прераства в моминския обичай „Избор на петдесетнишка кралица“. Именно при него е документирано и последното прилагане на жеста по издигане на човешко тяло в обредна среда. Последва развитие на обичая в „Шествие на петдесетнишката кралица“, където жестът вече отсъства и това води до промяна на общата функция и семантика на обредното действие.

Използването на подхода за разкриване системата от измерения на обредния жест предоставя широки възможности за изясняване ролята и мястото на действието, което определя общата функция и семантика на такива ритуализирани явления, като обреди, обичаи, празници.

6. „Обичаят „Избор на майски крал“ при унгарските хусари от XVIII век”

В: Унгаристични изследвания. Юбилеен сборник по повод 30 години от създаването на специалност „Унгарска филология“, СУ „Св. Климент Охридски“. Състав. Й. Найденова, Л. Лесничкова, И. Маркова, София, Изток – Запад, 2014, 125-135.

След XVI в. средновековното Унгарско Кралство престава да съществува като самостоятелна държава. То влиза в състава на Свещената римска империя на немския народ, която се управлява от император, произлизащ единствено от Хабсбургската династия. Унгарците нямат роля във върховното управление на страната си, но представителите на благородническите съсловия имат право да служат в елитните кавалерийски военни подразделения на Империята. Службата като хусар е чест и гордост за средното унгарско благородническо съсловие. Именно там унгарците поддържат познатата средновековна традиция по избор на военачалник. Разработката разглежда документираната само веднъж практика „Избор на майски крал“, която е особен случай на преминаване от древен държавен ритуал в народен обичай. Изследването на това преходно явление в културата, като избор на временен военачалник при хусарите, дава възможност да се изяснят много обстоятелства по съществуването и изчезването на средновековния ергенски обичай „Избор на петдесетнишки крал“. Изследването се осъществява с разгърната и усъвършенствана употреба на метода за разкриване измеренията на обредния жест - издигане нагоре на човешко тяло. Независимо от оскъдните исторически данни този подход позволява ясно да се проследят процесите по предаване и приемственост на традицията в унгарската култура.

7. „Функция и семантика на ритуала по издигане на главен жупан при неговото назначаване през XIV-XX век в Кралство Унгария”

В: Quod Deus vult! Сборник в чест на проф. д.и.н. Красимира Гагова. Специално издание. // *Mediaevalia*. Състав. И. Попова, А. Николов, Н. Дюлгеров, София, 2013, 348 – 373. <<http://www.mediaevalia.eu/index.php/qmediaevaliaq/in-honorem>>

Административното управление на окръзите в средновековното Кралство Унгария е в ръцете на висшите благороднически съсловия. Кралят, като върховен владетел на държавата определя кой да заеме длъжността главен жупан на окръг. Поради факта, че тази длъжност почти винаги се притежава неопределено време, то въстъпването в нея е съпроводено с тържествен държавен ритуал. В основата на този ритуал стои историческото издигане на човешко тяло нагоре, документирано още във времето на княз Арпад (IX в.). Обект на настоящата разработка е проследяване и анализиране на основните моменти от церемонията и ритуала, в центъра на които стои обредният жест по издигане нагоре върху стол на избрания главен жупан. При използване на подхода за определяне на системата от измерения на обредния жест се разглеждат всички елементи на това ритуализирано действие, които имат отношение по създаване предназначението и значението на ритуала по издигане. Налага се заключението, че познатата още от древността практика по въвеждане в правомощията на властта, претърпява някои изменения при прилаганата през Средновековието жестова форма. Промени се наблюдават при функцията на изследвания жест, както и при неговата актуална семантика. През периода на Късното средновековие изследваният обреден жест, който е в основата на ритуала, придобива нова етническа семантика. В резултат на нейната поява жестът по издигане нагоре на главен жупан е превърнат в обект на гордост за благородническите съсловия и символ на независимата държавна власт на Кралство Унгария. Това внимателно проследяване развитието на обредния жест позволява да се разкрие конкретното предназначение и значение на ритуала в общественния живот на средновековното унгарско общество.

8. „Хващането на бас с палец – заемка или старо явление в българската култура”

В: Историята, истината, историкът. Състав. Н. Манолова-Николова и Г. Вълчев, Университетско изд., София, 2012, 82 – 90.

В нашата науката досега не са правени опити да се изясни значението и произхода на ритуализирания жест „хващане на бас”, който битува в българската културна традиция. Настоящото изследване е опит да се проучи историята на това интересно явление. За постигане на достоверни резултати при изследването се използват възможностите, които предлага метода за установяване системата от измерения на обредния жест. В кратък и подреден вид са представени всички елементи, които изграждат тази система от измерения на жеста. Описани са характерните особености и начина за установяване на всяко конкретно измерение. На основата на този метод последователно са проследени всички елементи, които участват в изследваното ритуализирано действие – хващане на бас. По този начин се установява конкретното предназначение и значение на жеста в ежедневието на българската общност и нейната културна традиция. За да се уточни произхода на ритуализираното действие „хващане на бас” явлението се

проследява в различни съседни култури и религии. Прави се преглед на физичната форма на жеста, като се търси нейната функция и семантика в тези култури. За сравнение се анализират семантики, които са свързани с действия на човешката ръка, дланта, пръстите на ръката, палецът, слюнката, плюнката, близването и др., в българската и други култури. В изследването се прокарва разграничение между магичния, сакралния, обредния, религиозния и светския характер на употребявания жест. Поднесенят информационен сбор позволява да се уточни вероятната посока за навлизане на ритуализирания жест в българската култура. Разкриват се особеностите на неговата функция и семантика, при употребата му в ежедневието и традиционната практика.

9. „За превода на името Шарколия на унгарски език”

сп. *Език и литература*, 2011-2012, № 3 – 4, 186 – 196.

Известният герой на южнославянския епос Крали Марко язди много и различни коне, ала най-обичан и харесван от народа е конят му Шарколия. Това име се среща в много варианти, сред които най-често употребяваните са Шара, Шаро и Шарко. Изследването търси вероятния произход на името, което според народната етимология е с локално начало, и произлиза от името на планината Шар. Друго народно тълкуване свързва името с белите косми по хълбоците на коня, поради което значението му се осмисля като „пъстър, шарен кон”. Обаче навсякъде в песните народният творец изрично подчертава, че конят на Крали Марко е вран, т. е. черен. Наличието на стари пластове на южнославянския епос позволява да се потърси значението на името далеч назад във времето, преди завоюването на Балканския полуостров, през XIV в. Така в ранния поетичен образ на коня Шаро могат ясно да се открият добре изразени свръхестествени черти, като наличие на шест крила, способност да лети и говори с човешки глас, да изпуска дим от ноздрите си, огън от устата си и пр. Тези особени прояви и умения на коня налагат становището, че Шарко е сборен образ от характерните черти на различни митични и демонични същества. Поради тази причина изследването на името се насочва към търсене на някаква връзка между митичните същества змия, змей и коня. Доказателства за същите се намират, както в южнославянския песенен и приказен фолклор, така и в унгарския език и словесна традиция. Това дава основание да се твърди, че личните имена Шара, Шаро, Шарколия и пр., не са свързани с някакъв обикновен хиперболизиран образ на крилат кон, а означават метафоричен сбор от черти, характерни за няколко митични и демонични същества, като змия, змей, ламя, хала, караконджол и др. Поради тази причина името Шарколия би следвало да се разбира, тълкува и превежда, като „кон-змей”.

10. „Възможно ли е княз Арпад да е дюла, а Петър Делян – цар?

Измеренията на жеста”

In: *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin nemzetiségek néprajzából. A magyarországi nemzetiségek néprajza, 8. sz. Szerk. Székely András Bertalan, Budapest, Magyar Néprajzi Társaság kiadványa, 2011, p. 11 – 60.*

Жестовото поведение в ритуала и обреда не стои в центъра на историческото и етнологичното проучване. Независимо, че натоварените със значение жестове са надлежно документирани от етнографската и историческата наука, не се търси и изяснява тяхното конкретно предназначение и значение в текста на традицията и

контекста на историческите събития. Настоящата разработка обръща внимание на особената природа на жеста, неговото място и роля в състава на културата. Жестът е носител на информация, която предстои да бъде разчетена при употребата на подходящ изследователски метод. В настоящото проучване, като такъв се прилага установената от автора система от измерения на жеста. Употребата на този подход позволява жестът да се отдели от обикновеното, битово човешко движение и да се разграничат пет негови основни измерения: физична форма, обкръжение, връзка между адресант и адресат, функция и семантика. Изясняването на тези измерения при всеки изследван жест, който е натоварен със значение, позволява точно да се определи какво е предназначението и значението му в обхвата на определено събитие и в контекста на културата. Като пример за практическо онагледяване използването на тази система от измерения на жеста се вземат няколко събития от българската и унгарската история. За основа на сравнителното историко-етнологично изследване служи ритуалът по утвърждаване във властта, който се практикува в Персийската, Римската и Византийската империи. Същият е приложен еднократно в историята на българската държава с обявяване на Петър Делян за цар (XI в.) и двукратно в историята на унгарската държава, с обявяване на вожда Арпад за дюла, т. е. съкняз (IX в.), и Ференц Ракоци II за княз (XVIII в.) Използваният подход за изследване на обредния жест по издигане нагоре на човешко тяло, позволява да се опише точното и актуално предназначение и значение на приложния ритуал в историята на двете държави. Полученият от изследването резултат хвърля нова светлина върху съдържанието и значението на събитията, както и изяснява пътя за навлизане на ритуала, свързан с извънредно утвърждаване на владетели във властта, в двете държавни традиции. Посредством анализиране на жестовете в ритуала се дава отговор на въпроса относно легитимността на избраните с него владетели. Излага се тезата, че поради употреба на ритуала по издигане върху щит княз Арпад може да е избран само за властовия пост „дюла”, т. е. светски съвладетел и военачалник. Сравняването на ритуала в няколко култури позволява да се открие каква точно е етничната особеност на събитията и последвалото историческо битуване на ритуала в съответната култура.

11. „A gesztus dimenziói. Lehet-e Árpád – gyula, illetve Delján Péter – cár?”

(Измеренията на жеста. Възможно ли е княз Арпад да е дюла, а Петър Делян – цар?)

In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin nemzetiségek néprajzából. A magyarországi nemzetiségek néprajza, 8. sz. Szerk. Székely András Bertalan, Budapest, Magyar Néprajzi Társaság kiadványa, 2011, p. 61 – 106.

Жестовото поведение в ритуала и обреда не стои в центъра на историческото и етнологичното проучване. Независимо, че натоварените със значение жестове са надлежно документирани от етнографската и историческата наука не се търси и изяснява тяхното конкретно предназначение и значение в текста на традицията и контекста на историческите събития. Тази разработка обръща внимание на особената природа на жеста, неговото място и роля в състава на културата. Жестът е носител на информация, която предстои да бъде разчетена при употребата на подходящ изследователски метод. В настоящото проучване, като такъв се прилага установената от автора система от измерения на жеста. Употребата на този подход позволява жестът да се отдели от обикновеното, битово човешко движение и да се разграничат пет негови основни измерения: физична форма, обкръжение, връзка между адресант и адресат, функция и семантика. Изясняването на тези измерения при всеки изследван жест, който е натоварен със значение, позволява точно да се определи какво е предназначението и

значението му в обхвата на определено събитие и в контекста на културата. Като пример за практическо онагледяване използването на тази система от измерения на жеста се вземат няколко събития от българската и унгарската история. За основа на сравнителното историко-етнологично изследване служи ритуалът по утвърждаване във властта, който се практикува в Персийската, Римската и Византийската империи. Същият е приложен еднократно в историята на българската държава с обявяване на Петър Делян за цар (XI в.) и двукратно в историята на унгарската държава с обявяване на вожда Арпад за дюла, т. е. съкняз (IX в.), и Ференц Ракоци II за княз (XVIII в.) Използваният подход за изследване на обредния жест по издигане нагоре на човешко тяло, позволява да се опише точното и актуално предназначение и значение на приложението ритуал в историята на двете държави. Това хвърля нова светлина върху съдържанието и значението на събитията, както и изяснява пътя за навлизане на ритуала, свързан с извънредно утвърждаване на владетели във властта, в двете държавни традиции. Посредством анализиране на жестовете в ритуала се дава отговор на въпроса относно легитимността на избраните с него владетели. Излага се тезата, че поради употреба на ритуала по издигане върху щит княз Арпад може да е избран само за властовия пост „дюла”, т. е. светски съвладетел и военачалник. Сравняването на ритуала в няколко култури позволява да се открие каква точно е етническата особеност на събитията и историческото развитие на ритуала в съответната култура.

12. “L’histoire de Petăr (Pierre) Deljan – souverain légitime et du prince Arpad – düla. Relations entre le rituel et la titulature”

(Историята на Петър Делян – законен владетел и на княз Арпад – дюла.

Връзка между ритуал и титла)

сп. *Bulgarian Historical Review*, 2011, 39, Vol. 1 – 2, p. 3 – 40.

Утвърждаването на владетели във върховната власт е важно събитие в историята на България и Унгария. Единични са случаите, когато се прилага извънреден подход за подобно издигане във властта, който не е според правилата или актуалните традиции на двете общности. Изследването въвеждане във властта се осъществява с ритуал по издигане нагоре тялото на бъдещия владетел, който е седнал или стои изправен върху щит. Тази практика е отдавна позната в обществения живот на старите империи, като Персия, Рим и Византия. По този начин във върховната власт се издигат т. нар. „военни императори”. Разработката проследява всички обстоятелства около предпоставките и условията за изпълнение на ритуала, както и породените от него последствия за историческата съдба на двете държави. Изследваните събития са свързани с обявяването на Петър Делян за „цар на българите” (XI в.) и вожда Арпад (IX в.) за съкняз, т. е. дюла на унгарците. С цел успешно изследване особеностите на събитията, установяване на актуалното им предназначение и значение през IX и XI в., се проследяват съставящите ритуала жестове, които са натоварени със значение. Жестовете се разглеждат като особени носители на информация, които могат да дадат обяснение за поведението на съвременниците на историческите събития. Всеки натоварен със значение жест се разглежда като сбор от конкретна информация, която е скрита в неговата форма, среда на прилагане и изпълнители. Поради тази причина на основа историческата фактология на изследваното събитие се установява физична форма на участващите в ритуала жестове, особености на тяхното прилагане, роля на изпълнителите на жеста и участници в събитието, обстоятелства по осъществяване на ритуала и др. По този начин се разкрива какво точно е предназначението на използваните в ритуала жестове и тяхното обществено значение. Принос на

разработката е, че предлага идеята за наличие на система от измерения на всеки натоварен със значение жест. От позиция на историческата и етноложката наука подробно се изследват натоварените със значение жестове, за да се установи тяхната роля за създаване предназначението и значението на документираните ритуали.

13. „За превода на името Шарколия на унгарски език”

В: Преводът и унгарската култура. Ред. Й. Найденова, София, Изток-Запад, 2011, 187 – 200.

Известният герой на южнославянския епос Крали Марко язди много и различни коне, ала най-обичан и харесван от народа е конят му Шарколия. Това име се среща в много варианти, сред които най-често употребяваните са Шара, Шаро и Шарко. Изследването търси вероятния произход на името, което според народната етимология е с локално начало, от името на планината Шар. Друго народно тълкуване свързва името с белите косми по хълбоците на коня, поради което значението му се осмисля като „пъстър, шарен кон”. Обаче навсякъде в песните народният творец изрично подчертава, че конят на Крали Марко е вран, т. е. черен. Наличието на стари пластове на южнославянския епос позволява да се потърси значението на името далеч назад във времето, преди завоюването на Балканския полуостров, през XIV в. Така в ранния поетичен образ на коня Шаро могат ясно да се открият добре изразени свръхестествени черти, като наличие на шест крила, способност да лети и говори с човешки глас, да изпуска дим от ноздрите си, огън от устата си и др. Тези особени прояви и умения на коня налагат становището, че Шарко е сборен образ от характерните за различни митични и демонични същества черти. Поради тази причина изследването на името се насочва към търсене на някаква връзка между митичните същества змия, змей и коня. Доказателства за същите се намират, както в южнославянския песенен и приказен фолклор, така и в унгарския език и словесна традиция. Това дава основание да се твърди, че личните имена Шара, Шаро, Шарколия и пр., не са свързани с някакъв обикновен хиперболизиран образ на крилат кон, а означават метафоричен сбор от черти, характерни за няколко митични и демонични същества, като змия, змей, ламя, хала, караконджол и др. Поради тази причина името на коня би следвало да се разбира, тълкува и превежда, като „кон-змей”.

14. “Secular or Religious Gesture is a “Bet” in Bulgarian Culture?”

(Светски или религиозен жест е „хващането на бас” в българската култура?)

In: The Fundamentals of our Spirituality. Materials of the International Scientific Conference. Volume III. Edit. M. Loria, Batumi, Shota Rustaveli State University, 2011, p. 146 – 157.

Жестовите съставят голяма част не само от човешкото битово общуване, но също ритуализирано и обредно такова. Разработката предлага нов подход за изследване на жестовите и жестовото поведение с точно установяване на тяхното предназначение и значения в процеса на обредно общуване. В разгърнат план е представена система, която позволява да бъде описан и установен всеки основен елемент на отделния жест, който е натоварен със значение. Това предоставя възможност през жеста да се уточни предназначението и значението на конкретно изследвано ритуализирано действие. Досега в науката не са правени опити да се изясни произхода на действието „хващане на бас”, което отдавна битува в българската култура. Настоящото изследване предлага проучване историята на това интересно явление. За постигане на достоверни резултати

при изследването се използват възможностите, които предлага метода за установяване системата от измерения на обредния жест. На основата на този метод последователно се проследяват всички елементи, които участват в изследваното ритуализирано действие – хващане на бас. По този начин се установява конкретното предназначение и значение на жеста в ежедневието на българската общност и културна традиция. За да се уточни произхода на ритуализираната практика „хващане на бас” явлението се проследява в различни съседни култури и религии. Прави се преглед на физичната форма на жеста, като се търси неговата функция и семантика в тези култури. За сравнение се анализират различни семантики, които са свързани с действия на човешката ръка, дланта, пръстите на ръката, палецът, слюнката, плюнката, близването и др., в българската и други култури. В изследването се прокарва разграничение между магичния, сакралния, обредния, религиозния и светския характер на употребявания жест. Поднесенят информационен сбор позволява да се уточни вероятната посока за навлизане на ритуализирания жест в българската култура. Разкриват се особеностите на неговата функция и семантика, при употребата му в ежедневието и традицията.

15. „Промени при измеренията на жеста в българските и унгарските обреди.

Примерът издигане и носене на седнало човешко тяло”

В: В света на човека. Сборник в чест на проф. д.и.н. Иваничка Георгиева. Т. 1.

Състав. и ред. Д. Маджаров и К. Стоилов, София, Университетско изд.

„Св. Кл. Охридски”, 2008, 275 – 307.

В историята на България и Унгария има две сходни събития, които са свързани с утвърждаване на владетели във върховната власт. Това са единични случаи на извънреден подход за издигане във властта, които не са според правилата или актуалните традиции на двете общности. Изследваното утвърждаване във властта се осъществява с ритуал по издигане нагоре тялото на бъдещия владетел, който е седнал или стои изправен върху щит. Тази практика е отдавна позната в обществения живот на старите империи, като Персия, Рим и Византия. По този начин във върховната власт се издигат т. нар. „военни императори”. Разработката проследява всички обстоятелства около предпоставките и условията за изпълнение на ритуала, както и породените от него последствия за историческата съдба на двете държави. Изследваните събития са свързани с обявяването на Петър Делян за „цар на българите” (XI в.) и вожда Арпад (IX в.) за съкняз, т. е. дюла на унгарците. С цел успешно изследване особеностите на събитията, установяване на актуалното им предназначение и значение през IX и XI в., се проследяват съставлящите ритуала жестове, които са натоварени със значение. Установява се тяхната физична форма, особености на прилагане, роля на изпълнителите на жеста и участници в събитието, обстоятелства по осъществяване на ритуала и др. По този начин се разкрива какво точно е предназначението на използваните в ритуала жестове и тяхното обществено значение. Принос на разработката е, че от позиция на историческата и етноложката наука подробно се изследват натоварените със значение жестове, за да се установи тяхната роля за създаване предназначението и значението на документираните ритуали.

16. „Семантики на целуването по бузите и челото при капанската традиционна сватба”

В: Изследвания в памет на акад. Анание Явашов. Сборник статии от научна конференция, посветена на 150-годишнината от неговото рождение, Разград, 25 октомври 2005 г. Състав. И. Иванов, М. Босева, Н. Николова, Академично изд. „Проф. М. Дринов”, София, 2007, 174 – 184.

В традицията на българската общност целуването като форма на поздравяване има строго предписано приложение. В много отношения тази практика съществено се различава от съществуващите при много европейски култури. Основната разлика е, че в практиката на българското традиционно общество липсва целуване по устата между живи индивиди. Единствено покойник може да бъде целунат така. Масово приложение има поздравяването, сбогуването или изразяването на благодарност чрез целуване на ръка, по челото или по бузите. Тази употреба на натоварената със значение кинемоморфема се разглежда в обхвата на традиционната сватбена практика при българската етнографска група капанци. В изследването се проследява къде и как в състава на сватбения комплекс задължително се прилага целуването и какво е неговото предназначение и значение. Прави се полово разграничение при целуване от страна на булката и това на младоженеца. Търси се каква е конкретната семантика на всяко действие, както в контекста на сватбата, така и на регионалната култура. Авторът открива съществуване на силна обвързаност между прилаганото жестово поздравяване и светогледните представи на местната общност. Установява се, че част от практиките с целуване на ръка, бузи и чело, имат регионални особености и вероятно произлизат от много стари пластове на българската култура.

17. „Промяна от жест във фразеологизъм по примера на “целувам ви ръка” при българи и унгарци”

В: Унгаристиката в България. Език, история, литература. Състав. и ред. Й. Найденова, София, Б. Пенев, 2004, 122 – 142.

Поздравяването с целуване, колкото и сходно да изглежда, има етнически особености във всяка отделна култура. Обект на настоящото изследване е поздравяването с целуване на ръка в българската и унгарската култура. Явлението започва да се разглежда в традиционен план, за да се установят социалните и религиозни предпоставки за неговото съществуване и масово прилагане в миналото на двете общности. Търси се мястото и значението на тази форма на поздрав в живота на отделните полове, различните възрастови и социални групи. Проследява се как с изменение на социалната структура и култура на обществото се променя формата на поздравяване. Установява се, че практиката за целуване на ръка, постепенно изчезва от публичното пространство на българи и унгарци. Въпреки това споменът за този вид поздрав остава в културата, но вече под формата на словесен израз. Това е сложният процес на фразеологизация, чието разглеждане стои в основата на настоящото изследване. Същият се проследява в развитие при двете етнически култури, за да се установи, че сред унгарската общност фразеологизмите, образувани на основа на жеста, са по-многочислени и по-масово разпространени.

18. „Поздравяването с целуване на ръка и неговата семантика в българската традиция”

сп. *Българска етнология*, 2004, XXX, № 1, 61 – 79.

В изследването се разглежда проблема за поздравяването с целуване в българската традиционна и съвременна култура. Това е една от формите за ежедневно поздравяване, която има интересно развитие в нашето общество. В миналото тази кинемоморфема е ежедневно поведение на индивида, но и част от свързаните с традиционната обичайно-празнична система действия. Целуването на ръка, като поздрав, се прилага основно при моменти на социален преход като: кръщаване, сватба, погребение, побратимяване, отпътуване и др. Поздравът с целувка по бузите или в устата между мъж и жена, на публично място, е непознато явление в традиционната ни култура. Тази кинемоморфема няма социално значение дори в комплекса на традиционната сватба. Поради тази причина прилагането на това действие на публично място се тълкува, като недопустимо дори срамно поведение. Едва при градската сватба, в началото на XX век, се появява целуването между младоженец и булка, като същото започва да се приема за социален знак, с който се утвърждава съпругеската връзка. Разработката проследява каква е ролята на Християнската църква за утвърждаване целуването на ръка, като стандартен и стереотипен поздрав. Разглежда се по какъв начин се развива религиозния и светския смисъл на тази форма за поздравяване в българската култура. Установява се, че значението на кинемоморфемата в традиционното общество е израз на почит и уважение, а също и начин да се получи прошка. Проследява се появата на такъв словесен поздрав, като „целувам ти/ви ръка”, но без придружаващия го жест, в българската градска култура от XIX и XX век.

В разработката се обръща внимание на това какви са моралните аспекти на целуването, като форма на поздрав между мъж и жена, през първите десетилетия на социализма в България. Разглежда се начинът, по който в идеологизирана среда и при политическа проява, се променя значението на този поздрав. Как поздравът, употребяван от политици и държавници от бившите социалистически страни, придобива символното значение на заявяване „приятелство и братство” със сродни страни и „дружба” между народите. В края на XX век целуването като форма на поздрав се превръща в ежедневно стереотипно поведение, което е израз на емоционално състояние. Разглежда се проблемът за това как в контекста на различни субкултури кинемоморфемата се натовазва с нови значения.

19. “Semantics of the Greeting with Handkissing in Bulgarian Traditional Culture”

(Семантики на поздравяването с целуване на ръка в българската традиционна култура)

In: *Times, Places, Passages. Ethnological Approaches in the New Millennium*. Ed.-in-chief Attila Paládi-Kovács, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004, p. 618 – 626.

В българската култура целуването, като една от формите за ежедневно поздравяване, има интересно развитие. В миналото тази кинемоморфема е всекидневно поведение на индивида, но и част от свързаните с традиционната обичайно-празнична система действия. Целуването на ръка, като поздрав, се прилага основно в моменти на социален преход като: кръщаване, сватба, погребение, побратимяване, отпътуване и др.

Поздравът с целувка между мъж и жена на публично място е непознато явление в традиционната култура. Тази кинемоморфема няма социално значение дори в комплекса на традиционната сватба. Поради тази причина прилагането на това действие на публично място се тълкува, като недопустимо дори срамно поведение. Едва при градската сватба, в началото на XX век, се появява целуването между младоженец и булка, като същото започва да се приема за социален знак, с който се утвърждава съпругеската връзка. Разработката проследява каква е ролята на Християнската църква за утвърждаване целуването на ръка, като стандартен поздрав. Разглежда се по какъв начин се развива религиозния и светския смисъл на тази форма за поздравяване в българската култура. Установява се, че значението на кинемоморфемата в традиционното общество е израз на почит и уважение, а също и начин да се получи прошка. Проследява се появата на такъв словесен поздрав, като „целувам ти ръка”, в българската градската култура от XIX и XX век.

20. „Ученият Христо Т. Вакарелски – мост между две култури”

В: Българи в Унгария. Ред. Л. Пенева-Винце и А. П. Пападопулос, Будапеща, 1999, 53 – 63.

Българо-унгарските културни отношения имат повече от вековна история. В тях се вписват взаимоотношенията, както на представители на културата, така и на учени от различни научни направления от двете държави. Сред тях особено внимание заслужава връзката на изявения етнограф Христо Томов Вакарелски с десетки негови колеги от Унгария. Обект на настоящата разработка е разглеждане на сведенията, почерпени от личния архив на учения, в които се разкриват, както различни творчески планове за съвместни изследвания в двете страни, така и изградените лични взаимоотношения между учени от различни поколения. Фактите от тази почти половин вековна кореспонденция показват как си взаимодействат и сътрудничат отделни представители на двете национални науки, как търсят решения на общи или частни проблеми, и какви трудности срещат в представяне на постигнатите научни резултати. Не на последно място е разгледана темата за личното уважително отношение на унгарските учени и цялата им общност към Хр. Вакарелски. Това отношение стъпва на широтата на неговото познаване за традицията, себеотдадеността на изследователя на науката и на неговия голям принос за развитие на българската етнография. Така през личността на този изявен представител на родната етнография се издига авторитета на българската национална наука.

21. “Adaptation – Reality and Images”

(Адаптацията – реалност и образи)

In: The Ethnic Situation in Bulgaria. Researches in 1992. Sofia, Club '90, 1993, p. 104 – 121.

Годините 1984-1985 в най-новата българска история са белязани с много трагизъм. Тогава социалистическата държава осъществява насилие над част от българските граждани с турско самосъзнание и мюсюлманско вероизповедание. Органите на държавата, под ръководството на комунистическата партия, провеждат т. нар. „възродителен процес”. Тези събития са причина за най-масовата миграция от България в края на XX в., която остава в историята с наименованието „голямата екскурзия”. По своята численост това не е най-голямата и последна изселническа вълна, но тя е натоварена с много драматизъм, която оказва силно и трайно въздействие върху

обществения живот на страната през следващия четвърт век. Именно тези събития и резултатът от тях стоят в центъра на настоящото изследване. Тук историческите събития не са обект за представяне. Основно внимание се отделя на начина, по който събитията са преживени и възприети от отделния индивид и различните общности в засегнатите райони. С отминаване на времето конкретният спомен за случилото се постепенно избледнява. На негово място, в паметта на съвременниците и общностите на турци, цигани и българи, които живеят заедно, се създава нов изменен образ. Именно тези вторично създадени образи на събитията, свързани с преименуване, миграция и завръщане в България, се разглеждат от позиция на представители на различни възрасти и общности. Цялата използвана за анализ фактология е документирана на терен през 1992 г., сред незаминалото, завърналото се от миграция в Турция население и живеещото в съседство българско, в два отдалечени района на страната – Разградско и Кюстендилско.

22. „Адаптацията – реалност и образи”

В: Етническата картина в България. Проучвания 1992 г. София, Club ‘90, 1993, 117 – 137.

Годините 1984-1985 в най-новата българска история са белязани с много трагизъм. Тогава социалистическата държава осъществява насилие над част от българските граждани с турско самосъзнание и мюсюлманско вероизповедание. Органите на държавата, под ръководството на комунистическата партия, провеждат т. нар. „възродителен процес”. Тези събития са причина за най-масовата миграция от България в края на ХХ в., която остава в историята с наименованието „голямата екскурзия”. По своята численост това не е най-голямата и последна изселническа вълна, но тя е натоварена с много драматизъм, която оказва силно и трайно въздействие върху обществения живот на страната през следващия четвърт век. Именно тези събития и резултатът от тях стоят в центъра на настоящото изследване. Тук историческите събития не са обект за представяне. Основно внимание се отделя на начина, по който събитията са преживени и възприети от отделния индивид и различните общности в засегнатите райони. С отминаване на времето конкретният спомен за случилото се постепенно избледнява. На негово място, в паметта на съвременниците и общностите на турци, цигани и българи, които живеят заедно, се създава нов изменен образ. Именно тези вторично създадени образи на събитията, свързани с преименуване, миграция и завръщане в България, се разглеждат от позиция на представители на различни възрасти и общности. Цялата използвана за анализ фактология е документирана на терен през 1992 г., сред незаминалото, завърналото се от миграция в Турция население и живеещото в съседство българско, в два отдалечени района на страната – Разградско и Кюстендилско.